

**НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ
„ВАСИЛ ЛЕВСКИ“
УЧИТЕЛСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, СОЦИОЛОГИЯ”**

ИВАН ВЕНЦИСЛАВОВ ИВАНОВ

КОГНИТИВНИ СТИЛОВЕ И ИГРОВА ЕФЕКТИВНОСТ ВЪВ ФУТБОЛА

АВТОРЕФЕРАТ

СОФИЯ, 2017

**НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ
„ВАСИЛ ЛЕВСКИ“
УЧИТЕЛСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА “ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, СОЦИОЛОГИЯ”**

ИВАН ВЕНЦИСЛАВОВ ИВАНОВ

КОГНИТИВНИ СТИЛОВЕ И ИГРОВА ЕФЕКТИВНОСТ ВЪВ ФУТБОЛА

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН
„ДОКТОР“

Научен ръководител:

проф. Т. Янчева, ДН

СОФИЯ, 2017

Дисертационният труд съдържа 158 страници. Илюстриран е с 12 фигури и 33 таблици. Библиографската справка включва 279 източника (26 на български и 253 на латиница).

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от разширен състав на научния колегиум на катедра „Психология, педагогика и социология“ при НСА „Васил Левски“.

Защитата на дисертационния труд е насрочена за 20.06.2017 г. от 14.00 часа в зала А3 на НСА „Васил Левски“.

УВОД

Спортът е специфичен вид дейност, социално явление, което повлиява не само самите спортисти, но и цели общности и държави. Спортните постижения се приемат и интерпретират дори в политически план, използват се за утвърждаване на ценности или идеология.

На всеки етап обаче възниква необходимостта от психическа подготовка. “Все повече се убеждаваме, че постиженията в спорта са резултат не само от физическите качества, но и в много голяма степен от психологическите характеристики на спортиста“ (Т. Янчева, 2006).

Важна цел на спортната наука е да подобри разбирането за това как да се стига до спортни постижения в отборните спортове. Адекватната обратна връзка към треньорите и играчите може да спомогне за осъзнаване на проблемните области и тяхното преодоляване в тренировките и мачовете. В отборните спортове играта на един състезател зависи от позицията, разположението и взаимодействието с останалите.

Най-популярният отборен спорт е футболът. От възникването си през 19 век в Англия до днес играта е претърпяла много промени. На съвременния етап от развитието му физическата и техническата подготовка са от изключително значение, но по тези показатели силите са все по-изравнени. Възниква необходимостта да се потърсят други възможности за осигуряване на предимство спрямо противника. Бързите и точни игрови действия дават предимство на състезателите, а тези действия са неразривно свързани с мисленето и вземането на решение по време на игра и разбира се с ефективността на действията.

Когнитивните способности на футболистите са важен фактор, който определя изпълнението. Тяхното изучаване и специфично влияние в играта са в много голяма степен пренебрегнати. След мач треньорите и футболистите често се опитват да обясняват неуспеха си с несправяне с тревожността и напрежението, но много рядко споменават фактори като мисленето, планирането и решенията в игрови ситуации. Много малко треньори са с достатъчна подготовка и знания, за да се насочат към развитие на тези характеристики.

Вземането на решение е едно от най-важните умения във футбола. Може да се каже, че това е една от съществените характеристики, които отличават елитните от не-

елитните играчи. Съвременното развитие на играта се отличава с все по-нарастваща динамика, сложност, бързина и атрактивност. Това означава и повишаване на изискванията към начина, по който играчите възприемат и обработват информацията. Вземането на точно и бързо решение е от изключително важно значение. Кой е по-удачният начин да насочват вниманието си към близки или по-далечни стимули? Каква е ролята на когнитивните стилове за игровата ефективност?

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Теоретичният анализ на изследването е разделен в четири параграфа, разглеждащи основните страни от проучваната проблематика. В първия параграф се разглеждат когнитивните стилове, главните им характеристики, ролята им в начина на възприемане, оценка и обработка на информацията. Как и по какъв начин влияят на вземането на решение. Посочва се тяхното многообразие, разнообразните тенденции в теоретичната им рамка и реализираните изследвания. В края на параграфа е представена обобщаваща концепция за стиловете, интегрираща различните гледни точки, теоретични разработки и изследователски перспективи.

Терминът **когнитивен стил** е психологическа категория, представляваща постоянството в начина, по който функционират хората, когато придобиват и обработват информация (Ausburn & Asburn, 1978). Messick (1976) дефинира когнитивния стил като стабилизирани нагласи и предпочитания или заучени стратегии, които детерминират индивидуалния начин на възприемане, запомняне, мислене и разрешаване на проблеми. Witkin, Moore, Goodenough и Cox (1977) характеризират когнитивния стил като индивидуалните различия в начина, по който хората възприемат, мислят, решават проблеми и учат. **Въпреки множеството интерпретации и определения, може да приемем когнитивните стилове като предпочитания и най-често използвания начин за възприемане и обработка на информацията и за решаването на проблемни ситуации от различен характер на сложност.**

Изследванията се опитват да обединят когнитивните стилове в единна систематична структура. На концепцията все още и липсва единна теоретична основа и остава неинтегрирана в информационно-процесуалната теория и другите психологически конструкти. Осъществени са само няколко изследвания, които разглеждат механизма на когнитивните стилове в контекста на обработката на информация. Няколко по-ранни изследвания разкриват, че различията между зависимите и независимите от полето индивиди се дължат на различия в процесите на кодиране и това става особено видно, когато трябва да бъде анализиран или интегриран голям обем от информация (Davis & Cochran, 1990). J. A. Richardson & Turner (2000) предлагат теорията на Witkin за зависимост - независимост от полето да бъде допълнена с теорията за интелигентността на Стърнбърг (Sternberg, 1985). Richardson и Turner се фокусират върху това как независимите от полето индивиди се различават от зависимите от полето в начина, по който придобиват компоненти на знанията като селективното кодиране и селективното комбиниране. Изследователите предполагат, че независимостта от полето може да се асоциира с евристична рутина, която дава приоритет при селективното декодиране и комбиниране. Зависимите от полето се характеризират като даващи приоритет на селективното комбиниране и сравнение. Въпреки, че емпиричните резултати на Richardson и Turner дават само частично потвърждение на техните хипотези, те стигат до заключението, че съществува определено функционално сходство между компонентите за придобиване на знания и когнитивните стилове.

Направеният преглед на различни изследователски тенденции във всички полета на когнитивните стилове (тези в невронауката, социалната психология и психометрията) поставя рамка за бъдещи изследвания. Интегрирането на концепцията на когнитивните стилове в изследванията на интелигентността, личността, когнитивните науки, образованието и невронауките, може да подпомогне развитието на всяко едно от тези полета. Изследванията на природата и механизмите на когнитивните стилове и опитът да се решат методологическите проблеми, които съпътстват тази сфера, са повод да се направят необходимите по-нататък стъпки в разбирането и динамиката на индивидуалното когнитивно развитие в контекста на личните умения, потребности, мотивация и изисквания на средата.

В следващия параграф се разглеждат интелектуалните и когнитивни процеси в спорта. Ролята на стиловете при различните спортове, спортни дисциплини и постове. Разгледани са проучвания в областта на волейбола, хокея, плуването и футбола. Обект на анализ са и изследвания, разкриващи връзката на различни психични параметри с когнитивните стилове и състезателната реализация.

Изследването на интелектуалните процеси в спорта е разглеждано в множество разработки по света и в България. Главната цел на това изучаване е постигането на стабилни и доколкото е възможно предвидими резултати в съответния спорт. Спортът за високи постижения по своята същност е белег за върхова изява на физическите и технически умения. „В основата на спортните постижения лежат обективни процеси, които очертават трайни тенденции в развитието на големия спорт и водят до значителни промени в оценъчната система на неговите социални функции“ (Дашева, Желязков, 2011). **Реализирането на спортистите е свързано и с тяхното специфично интелектуално и мисловно развитие, умението да се адаптират към конкретни състезателни условия и да реализират игровата си стратегия.** И докато техническото и физическо развитие са на преден план, често развитието на уменията за преценка на ситуации и вземане на решения изостават като част от цялостната подготовка. А точно в тази област се крият огромни резерви за подобряване на постиженията. В своето историческо развитие спортовете са преминали инфлексната точка и постепенно се приближават към възможния физически предел (таван на насищане) независимо от абсолютните значения на прираста на постиженията за изследвания период (Дашева, Желязков, 2011).

Когнитивните стилове и стиловете на вземане на решение са в основата на реализирането на спортната тактика и тактическата подготовка. Тяхната роля за цялостното разкриване на способностите е изключително важна. Според Цв. Желязков и Д. Дашева „в чисто приложен аспект под тактика се разбира творческото и целесъобразно избиране и прилагане на средствата, способите и формите за най-ефективна борба с противника в условията на състезанието.“ (Ц. Желязков, Д. Дашева, 2011). Значението на тактиката, оперативното ѝ прилагане и вземането на решение в състезателна ситуация е с относително по-голям дял в спортните игри и в частност футбола.

Спортистите, треньорите и психолозите имат траен интерес към когнитивните аспекти на постиженията в спорта. Публикувани са редица изследвания в областта на мисловните процеси и спортните постижения – внимание (Moran, 1996), памет (Smyth & Pendleton, 1994), вземане на решение (McMorris & Graydon, 1996), мислене (Medvec, et. al., 1995) и представата (Driskellet. et. al., 1994). Този интерес обаче не е толкова голям и по отношение на когнитивните стилове при спортистите. Съществуват епизодични изследвания в спорта, прототип на изследванията на когнитивните стилове - например независимост от полето (McMorris, 1992; Pargman, 1993). Могат да бъдат идентифицирани най-малко два конструкта, които се фокусират върху индивидуалните различия между спортистите, когато избират когнитивни стратегии в състезателни ситуации. Тези конструкти са „обяснителен“ стил, типичният начин, по който хората обясняват причините за резултатите си, (Rettew & Reivich, 1995) и стилове на внимание, които отразяват предпочитанията на индивидите за насочване на вниманието към външни или вътрешни цели (Nideffer, 1976).

Тези конструкти са квалифицирани като „когнитивни стилове“ (според критериите на Witkin & Goodenough (1981) поради две причини. Първо, те осветяват относително стабилно индивидуалните различия в характеристиките и типичните предпочитани начини на обработка на информацията (Sternberg & Grigorenko, 1997). Второ, те имат едновременно когнитивни и личностни препратки - ключов критерии на когнитивните стилове. Според Peterson, Buchanan и Seligman (1995) концепцията за обяснителните стилове се развива от изследванията върху това как мислите и вярванията на хората влияят на „мотивацията и емоциите“. Инструментът, който създава Nideffer за оценка на стила на внимание в спорта се нарича „Тест за изследване на вниманието и междуличностния стил“ (TAIS, Nideffer, 1976). Този конструкт е разработен, за да разграничи когнитивната от личностната сфера. От тази опорна точка, може да се разглежда връзката между когнитивните стилове и спортните постижения.

Когнитивните процеси стоят в основата на висококласните изпълнения в спорта. Изследванията в това поле се провеждат със състезатели на високо ниво и състезатели с по-скромни постижения, и се сравняват резултатите им. Изследователите разкриват, че висококвалифицираните спортисти използват по-голям брой ефективни

стратегии от начинаещите и по-нискоквалифицираните, когато се налага да възприемат визуални стимули. Те вземат по-бързо решение в динамични спортове като футбол и в статични изпълнения в спортове като голф (Adams, 1987). Професионалистите се справят по-добре от останалите при фиксирането на визуални стимули в тяхната специфична спортна среда. Висококвалифицираните играчи имат много по-висока база знания и оползотворяват информацията по-ефективно. Все още не е достатъчно ясно как професионалистите придобиват, развиват и прецизират във времето своите спортно специфични знания.

Конструктът стил на внимание е свързан със склонността на спортистите да насочват по различен начин фокуса (тази част от стимулнте, към които е насочено съзнанието в определен момент) си на внимание в различни ситуации (Nideffer, 1976). Тези вариации на индивидуалните предпочитания се измерват с „Тест за внимание и междуличностен стил“ (TAIS; Nideffer, 1976), конструиран, за да измерва “вниманието и междуличностните характеристики, за които се предполага, че са свързани с прогнозиране на постижението“ (Nideffer, 1987)

Според Nideffer, фокусът на внимание при хората варира в две едновременно проявяващи се и независими биполярни дименсии: ширина и посока. Широчината на вниманието се разполага в континуума между широк (където насочеността е към много стимули едновременно) и тесен (където нерелевантната информация се филтрира). Посоката обозначава индивидуалния стил на внимание, наречен външен или вътрешен. Тези две дименсии на ширина и посока могат да се комбинират в четири различни стила на внимание. В спорта, тесният външен фокус се активира, когато стрелецът се фокусира в центъра на мишената преди да стреля. По същия начин широкият вътрешен фокус на вниманието, който включва способността за интегриране на много различни мисли и чувства едновременно е необходим, когато играчът формулира план за предстоящия мач. Тесният вътрешен фокус се използва преди състезание, когато състезателят преповтаря умствено (визуализирайки) специфични умения, например балансирането върху греда в гимнастиката. Широкият външен е свързан с насочване към по-далечни стимули от игралното поле.

В третия параграф са представени изследвания по темата на дисертационния труд в България. Направен е теоретичен обзор на публикации върху психични параметри като внимание, тактическо и оперативно мислене, саморегулативни умения, спортен интелект.

В. Янев (2015) описва три вида мислене в спорта – оперативно, проблемно и творческо. Първото е свързано с конкретната дейност на спортиста в даден момент. Проблемното е с по-дългосрочна насоченост и определя стила на поведение. Творческото е висша проява на съзнанието, целенасочена личностна регулация за развитие.

В книгата си „Спортен интелект“ (2015) авторът представя няколко свои изследвания на оперативното мислене, осъществени с методиката „Тройка“, взимствана от А. Радионов и впоследствие разработена и модифицирана в по-нов вариант. Изследването е проведено с 660 ученици от спортни училища в България. Резултатите от него показват, че оперативното мислене се развива и подобрява с възрастта до 16 години. Може да се направи извод, че формирането му завършва на 16-17 годишна възраст. Авторът установява по-добри показатели при спортистите от единоборствата и спортните игри, в сравнение с останалите спортове.

Мисленето и технико-тактическите действия са съществен фактор при единоборствата и спортните игри. Според **Ж. Желязкова и Г. Божилов (2006) мисленето е скритият и най-съществен елемент на дадено технико-тактическо действие.** Тактическото мислене като предварително планирано се реализира чрез т.нар. “оперативно мислене”. Функцията на последното е координираща действията и променяща игровия план, ако е необходимо. То се ръководи от промяната на действията. Авторите си поставят за цел да проучат особеностите на оперативното мислене при висококласни волейболистки в тяхната обусловеност от общата интелигентност и някои основни личностни характеристики. Изследването на мисленето е осъществено с теста “Тройка” на А. Радионов и В. Янев (Янев, 1983), представляващ разновидност на “Игра на 5”. Критериите за изпълнение на теста са всяка една задача да се осъществява с минимален брой ходове за максимално бързо време. Крайният резултат е изразен в коефициент на оперативното мислене. Авторите установяват, че състезателките с по-добро оперативно мислене са по-опитните, по-интровертни и с относително по-висока интелигентност. При ре-тестиране с теста „Тройка“ по-бързо се справят с

усъвършенстването на оперативното мислене по-опитните и интелигентни състезатели, с по-висока емоционална стабилност. Според това изследване за развитие на мисленето е важна общата интелигентност, но с по-решаващо значение е опитът на волейболистите (Ж. Желязкова и Г. Божилов, 2006).

В последния параграф от първа глава е направен анализ и обобщение на ролята на когнитивните стилове във футбола. Представен е анализ на редица публикации по темата. Акцентирано е върху важността на процесите на мислене, вземане на решение и обработка на информация и тяхната роля за игровата ефективност на футболистите. Дисертационният труд е опит да се изследва влиянието на стиловете при състезателите, да се разкрият механизмите, които стоят в основата на игровото поведение и вземане на решение в игрова ситуация.

Една от най-важните теми в психологията на футбола е свързана с начина, по който се възприемат бариерите от треньорите и играчите. Thelwell (2005) провежда изследване за оценка на психичната сила у играчи на високо ниво във Висшата лига на Англия. На базата на интервюта и анкети той се опитва да дефинира какво е ментална издръжливост при мъже футболисти. Резултатите разкриват, че менталната издръжливост се дефинира като притежанието на естествено или развито умение, което позволява в различни ситуации да избираш по-правилната стратегия в сравнение с опонента (състезание, тренировка, начин на живот). Необходимо е футболистите да открият как да се фокусират по-добре от своите конкуренти, как да се чувстват по-уверени и контролиращи се под напрежение. Приложната страна на тези теории е свързана с развитието на психиката у подрастващи играчи, разкриването на личностните качества, характерни за футболните таланти.

Когнитивните способности на футболистите да разпознават ситуации е един от най-важните фактори, детерминиращи постижението. В рамките на теорията на Witkin за зависимост-независимост от полето (Witkin & et. al. 1977) са реализирани редица изследвания за когнитивните стилове на спортистите (Kane, 1972; Drouin & et. al., 1986; Cano & Marquez, 1995). Голяма част от изследователите откриват, че участниците в проучванията със зависимост от полето имат предимство в колективните спортове. От друга страна състезатели с независимост от полето са по-успешни в индивидуалните.

Появяват се и проучвания, потвърждаващи обратната хипотеза, че няма разлика в когнитивните стилове, свързани с различните видове спорт (Drouin, & et. al., 1986; Brady, 1995), т.е. има противоречащи си изследвания. Suda и кол.. (1999) изследват когнитивните стилове при футболисти, търсейки връзка с нивото на спортните им постижения. От гледна точка на независимост и зависимост от полето, резултатите от проведените тестове показват, че при елитните играчи има по-изразена тенденция към зависимост от полето в сравнение с не елитните. Raviv & Nable (1988) провеждат подобно изследване с баскетболисти.

От направения теоретичен обзор на когнитивните стилове може да се каже, че те са всеобхватна и трудна за обобщение тема с изследователски перспективи не само в спорта, а и в много други области. **Настоящият дисертационен труд е опит да се изследва влиянието на стиловете при футболисти, да се разкрият механизмите, по които те се явяват фактор за игрово поведение и вземане на решение в игрова ситуация.** Начинът, по който възприемаме и обработваме информация е важен за запаметяването, мисленето и разрешаването на проблеми. Изследванията до този момент правят опит да обединят стиловете в единна система, но може да се каже, че все още липсва интегрирана теоретична основа. Налице са редица опити да се потърси връзка с интелектуалните и личностови черти.

В българската спортна психология са правени изследвания за интелектуални стилове, които по-качество и научни достижения не отстъпват на това, което четохме и разглеждахме в литературния обзор. Един от акцентите е, че състезателите от различните видове спорт се различават по предпочитаните начини на когнитивна обработка на информацията. Налице са различия според нивото на квалификация в полза на професионалистите. Футболът е спорт, който дава възможност да се проявят различните стилове на мислене и вземане на решение, а това е и възможност за изследователска работа.

Таблица 2. Обобщение на изследваните теоретично и експериментално стилове

| | | |
|---|----------------------------------|---|
| Когнитивни стилове (по Kirton, 1976) | <i>Конформност</i> | Тенденция към търсене на сигурност в групата, авторитетите, правилата и нормите, избягване на риска. |
| | <i>Оригиналност</i> | Тенденция към отиване далеч от консенсуса чрез разчупване на обикновените модели на мислене с нови идеи. |
| | <i>Изпълнителност/Ефикасност</i> | Обозначава прецизност, методичност, последователност, работоспособност и резултатност. |
| Стилове на вземане на решение | <i>Активност/Решителност</i> | Склонността на индивида към бързо вземане на решение, напредване с непълна информация, изоставяне на планове и проекти, които не работят. |
| | <i>Индивидуална отговорност</i> | Предпочитане на индивида към среда, осигуряваща свобода на решение, лично вземане на решение. |
| Телик доминанта | <i>Сериозност</i> | Отразява степента, в която човек е насочен към цели, възприемани като значими и важни за човека, за сметка на цели, възприемани като условни и незначителни. |
| | <i>Планиране</i> | Разкрива степента, в която изследваното лице планира и организира действията си за постигане на желаните цели. Отразява степента, в която човек е насочен по-скоро към бъдещето, отколкото към настоящето. |
| | <i>Избягване на възбудата</i> | Степента, в която изследваното лице избягва ситуации, свързани с високо ниво на възбуда и предпочита ситуации с ниско ниво на възбуда. |
| Стилове на внимание | <i>Широк външен</i> | Включва уменията на състезателите да обхващат широк спектър от стимули вън от себе си. Фокусират се върху голям брой външни стимули. |
| | <i>Широк вътрешен</i> | Широкият вътрешен фокус е свързан с решаването на проблеми и анализиране на стратегиите по време на състезание (Nideffer, 1990). Той включва анализиране и интегриране на голямо количество информация, вземане на решения, извършване на движения и действия на базата на този анализ. |
| | <i>Тесен ефективен</i> | Включва насочване на вниманието на спортистите към един или два външни или вътрешни стимула, които са свързани със същината на постижението (Nideffer, 1990). Този стил предполага идентифициране и насочване на вниманието към малко на брой стимули. |
| | <i>Претоварен външен</i> | Възприемането на множество стимули от средата- |

| | | |
|--|----------------------------|---|
| | | противници, топка, съотборници -е затруднено, не са подходящи много различни указания, а ограничени, точни и конкретни |
| | <i>Претоварен вътрешен</i> | Затруднение със справянето с мисли и емоции, фокусът е насочен навътре към справяне с тревожност, напрежение, припомняне на тактически указания, проблемно става решаването на игрови ситуации, поради недостатъчното насочване на вниманието към тях |
| | <i>Непълен</i> | Недостатъчно добро обхващане на вътрешните и външните стимули, изпускане на част от тях и допускане на грешки и неточности |

ВТОРА ГЛАВА

ХИПОТЕЗА, ЦЕЛ, ЗАДАЧИ, МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

1. Работна хипотеза

Когнитивните стилове и стиловете на внимание значимо повлияват игровата ефективност на отбора и отделните състезатели.

Съществуват различия в когнитивните стилове и стиловете на внимание в зависимост от пола, нивото на квалификация и игровия пост.

2. Цел и задачи

Целта на настоящето изследване е да се проучат когнитивните стилове и стиловете на внимание при футболисти и влиянието им върху игровата ефективност.

За реализиране на целта си поставихме следните **задачи:**

1. Да се установят когнитивните стилове при футболисти с различно ниво на квалификация:

- когнитивни стилове;
- стилове на вземане на решение;
- телик парателик доминанта;
- стилове на внимание.

2. Да се потърсят взаимовръзки между изследваните психични характеристики.

3. Да се регистрира игровата ефективност на състезателите.

4. Да се разкрият взаимовръзките между изследваните психични характеристики и игровата ефективност на състезателите.

5. Да се проучи влиянието на факторите пол, възраст, спортен стаж и ниво на квалификация.

6. Да се идентифицират водещите когнитивни стилове при изследваните футболисти.

3. Обект на изследването

Обект на изследването са 144 футболисти от аматьорския и професионален футбол в България. Изследваните лица са с различен стаж, възраст, квалификация и пол от два отбора от Б група, сезон 2014-2015 - Монтана, Банско, дублиращият отбор на ЦСКА (сезон 2014-2015), два национални отбора (U17 и U19, сезон 2014-2015), женския отбор на НСА (сезон 2014-2015). Състезателите бях изследвани в началото на есенния състезателен сезон 2014-2015 (националните отбори) и в началото на пролетния същата година (Банско, ЦСКА, НСА). Провеждането на тестовете ставаше групово за целия отбор в рамките на около час.

Таблица 1. Разпределение на изследваните състезатели по пол, средна възраст, професионален стаж и ниво на квалификация

| Пол | Брой изследвани лица/ процент | Средна възраст | Среден професионален стаж в години | Квалификация професионалист/аматьор |
|------|-------------------------------|----------------|------------------------------------|-------------------------------------|
| Мъже | 122/84% | 22,1 | 5 | 94/28 |
| Жени | 22/16% | 21,4 | 2,5 | 21/1 |
| Общо | 144 | 21,98 | 2,6 | 115/29 |

1.4. Методика на изследването

За решаване на изследователските задачи използвахме комплексна методика, която включва:

1. Теоретичен анализ.

2. Психодиагностичен експеримент, който включва:

2.1. **Тест за изследване на вниманието във футбола** – Test of Soccer Attentional Style (TSAS, A. C. Fisher & A. H. Taylor (1980), адаптиран за български условия от Т. Янчева и И. Иванов (2013). Тестът се състои от 67 айтема, оценявани с петстепенна скала

Ликертов тип. Изследват се общо 6 стила на внимание - широк външен и широк вътрешен фокус, тесен ефективен, претоварен външен, претоварен вътрешен и непълен фокус.

2.2. Въпросник за изследване на когнитивните стилове – Kirton Adaption/Innovation Inventory, KAI (Kirton, 1976), адаптиран от С. Василева, 2003. Въпросникът съдържа 33 айтема, разпределени в три скали – оригиналност, ефикасност, конформност.

2.3. Въпросник “Стил на вземане на решение”- Decision Making Questionnaire (Franken, 1982), адаптиран за български условия от Р. Божинова, С. Василева, Т. Павлов (2003). Въпросникът съдържа 42 айтема разпределени в две скали.

2.4. Скала за телик доминантност – Telic Dominance Scale, (Murgatroyd, Rushton, Apter, & Ray, 1978), адаптирана за български условия от Т. Янчева и Цв. Мишева, 2007 г. Скалата съдържа 42 айтема, разпределени в три подскали: Сериозност, Планиране и Избягване на усещанията/възбудата.

2.5. Експертна оценка на игровата ефективност. За целта използвахме специално разработена скала за оценка на състезателите (попълвана от треньорите). Скалата включва общо седем твърдения, свързани с играта на състезателите в технически и тактически план. Всяко едно твърдение се оценява по шестстепенна скала от едно до шест.

2.6. Статистически методи за обработка на данните. Използван е програмния пакет SPSS 19 и следните анализи:

- вариационен анализ;
- корелационен анализ;
- сравнителен анализ
- регресионен анализ.

Разпределението на стойностите беше установено чрез теста Колмогоров – Смирнов.

1.5. Организация на изследването

Изследването беше осъществено в периода септември 2014 - май 2015 година. Състезателите бяха тествани в спокойна обстановка, преди тренировка и след точни инструкции за всеки един тест. Игровата ефективност беше оценявана с разработената

скала от поне един от треньорите, а за националния отбор U17 ни бяха предоставени и данни от специализирана софтуерна програма.

След това преминахме към обработка и анализ на получените данни и цялостна интерпретация на данните с оглед реализация на изследването.

ТРЕТА ГЛАВА

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

3.1. Анализ на резултатите от изследването на когнитивните стилове

Резултатите от сравнителният анализ на данните по фактора пол не разкриват статистически значими различия по нито една от скалите на въпросника. Най-големи са различията в средните стойности по фактора изпълнителност, по-високи стойности при футболистките, съответно $t = -1,22$, $\alpha = 0,22$ (Табл. 2), но коефициентът α не е достатъчен да се обсъждат различия.

Факторът оригиналност е почти равен при двата пола, $M = 33,80$ при мъжете и $M = 33,46$ при жените.

Таблица 2. Сравнителен анализ на когнитивните стилове по фактора пол

| Когнитивни стилове | пол | N | M | SD | t | α |
|---------------------------|------------|----------|----------|-----------|----------|----------------------------|
| Конформност | Мъже | 121 | 25,28 | 5,83 | 0,66 | 0,50 |
| | Жени | 21 | 24,38 | 4,95 | | |
| | Общо | 142 | 25,14 | 5,71 | | |
| Оригиналност | Мъже | 121 | 33,80 | 4,44 | -1,22 | 0,22 |
| | Жени | 21 | 33,46 | 5,32 | | |
| | Общо | 142 | 33,75 | 4,56 | | |
| Изпълнителност | Мъже | 121 | 12,92 | 4,07 | -1,22 | 0,22 |
| | Жени | 21 | 14,06 | 3,11 | | |
| | Общо | 142 | 13,09 | 3,95 | | |

Вторият признак, по който сравнихме когнитивните стилове е възрастта – табл. 3. Стилите са характеристика, която подлежи на развитие и зависи от въздействието на средата и спецификата на дейността. В проведеното изследване се установи, че конформността е с най-висока средна стойност във възрастовия диапазон 13-19 години, най-ниска във възрастта 20-29 години. Направеният сравнителен анализ показва

статистически значими различия по тази скала – $F = 3$, $\alpha = 0,04$ (табл.3). Конформността намалява с покачване на възрастта. Обяснение може да търсим в увеличаващия се житейски и състезателен опит на играчите и търсенето и изграждането на по-голяма автономност и индивидуалност. С напредване на възрастта все повече се изгражда и собствен стил в спортно-технически аспект, който е свързан и с намаляването на конформизма спрямо съотборниците и треньорските указания.

По фактора **оригиналност** също се наблюдават увеличаващи се средни стойности с възрастта, но не са установени статистически значими различия – $F = 2,00$, $p = 0,13$.

Когнитивният стил **изпълнителност** е с ясно изразени намаляващи стойности с увеличение на възрастта (табл. 3) – от $M = 14,11$ между 13-19 години до $M = 11,03$ в диапазона 30-40 ($\alpha = 0,01$, $F = 5,23$). Налице са статистически значими различия по фактора възраст. В детско-юношеска възраст треньорът е в ролята на абсолютен авторитет и тогава играчите са по-малко склонни да се отклоняват от указанията и препоръките. След това, с натрупването на състезателен опит изпълнителността намалява, вероятно поради усещането и самооценката за нараснала компетентност.

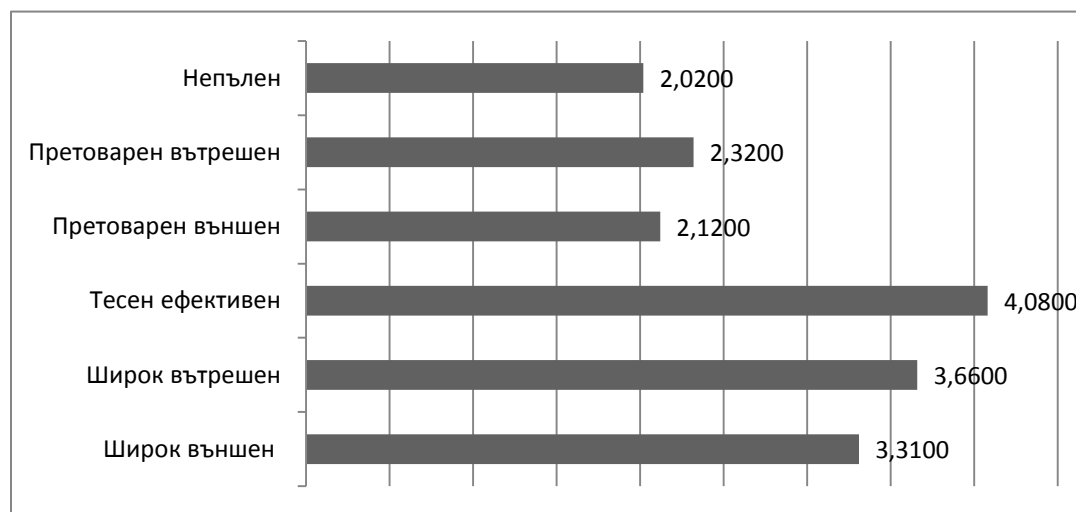
Липсата на значими разлики по пол ни дава основание да приемем тенденциите за валидни и при двата пола състезатели.

Таблица 3. Резултати от сравнителния анализ на когнитивните стилове при мъжете по фактора възраст

| Когнитивни стилове | | N | Mean | SD | F | α |
|--------------------|-------|-----|-------|------|------|----------|
| Конформност | 13-19 | 58 | 26,57 | 6,71 | 3,00 | 0,04 |
| | 20-29 | 45 | 23,77 | 4,60 | | |
| | 30-40 | 15 | 24,83 | 5,13 | | |
| | Total | 118 | 25,28 | 5,90 | | |
| Оригиналност | 13-19 | 58 | 33,92 | 4,16 | 2,00 | 0,13 |
| | 20-29 | 45 | 33,00 | 4,65 | | |
| | 30-40 | 15 | 35,57 | 4,20 | | |
| | Total | 118 | 33,78 | 4,40 | | |
| Изпълнителност | 13-19 | 58 | 14,11 | 4,61 | 5,23 | 0,01 |
| | 20-29 | 45 | 12,13 | 3,38 | | |
| | 30-40 | 15 | 11,03 | 2,29 | | |
| | Total | 118 | 12,97 | 4,08 | | |

3.2. Анализ на резултатите от изследването на стиловете на внимание

На Фиг. 1 са представени средните стойности на стиловете на внимание за цялата извадка. Резултатите кореспондират с предишни изследвания за български футболисти. Водещ е тесният ефективен стил. Трите стила, които се свързват с понижена игрова ефективност (претоварен външен, претоварен вътрешен, непълен) са с по-ниски стойности. Претоварването на вниманието и непълният фокус са резултат от невъзможност на състезателите да се справят с променливите стимули на игровите ситуации и превключването, според смяната на игровата обстановка.



Фиг. 1. Средни стойности на стиловете на внимание

Сравнителният анализ на състезателите по пол (табл.4) очертава ясно изразени разлики. Налице са статистически значими разлики по всички стиловете без широк външен.

Таблица 4. Резултати от сравнителния анализ на стиловете на внимание по пол

| Стил на внимание | Пол | N | M | SD | t | α |
|----------------------------|------|-----|------|------|--------|----------|
| Широк външен | Мъже | 122 | 3,35 | 0,35 | 2,687 | ,008 |
| | Жени | 21 | 3,10 | 0,58 | | |
| | Общо | 143 | 3,31 | | | |
| Широк вътрешен | Мъже | 122 | 3,75 | 0,51 | 5,126 | ,000 |
| | Жени | 21 | 3,12 | 0,56 | | |
| | Общо | 143 | 3,66 | | | |
| Тесен ефективен | Мъже | 122 | 4,18 | 0,61 | 4,482 | ,000 |
| | Жени | 21 | 3,50 | 0,78 | | |
| | Общо | 143 | 4,08 | | | |
| Претоварен външен | Мъже | 122 | 1,97 | 0,37 | -3,444 | ,001 |
| | Жени | 21 | 2,31 | 0,64 | | |
| | Общо | 143 | 2,02 | | | |
| Претоварен вътрешен | Мъже | 122 | 1,97 | 0,44 | -3,105 | ,002 |
| | Жени | 21 | 2,30 | 0,44 | | |
| | Общо | 143 | 2,02 | | | |
| Непълнен | Мъже | 122 | 1,97 | 0,40 | -3,974 | ,000 |
| | Жени | 22 | 2,36 | 0,50 | | |
| | Общо | 142 | 2,02 | | | |

Разликата между професионалистите и аматьорите във футбола може да се търси по различни показатели на цялостната подготовка. В случая сравнението на стиловете на внимание според квалификацията дава разлика в средните стойности, без обаче да откриваме статистическа значимост. И трите стила, отнасящи се до положителна игрова ефективност са с по-високи средни стойности, включително и тесният ефективен, който е водещ за цялата извадка в изследването (табл. 5).

Таблица 5. Резултати от сравнителния анализ на стиловете на внимание по фактора ниво на квалификация

| Стил | Квалификация | N | M | SD | SEM | t | α |
|----------------------------|-----------------|-----|------|------|-----|--------|----------|
| Широк външен | професионалисти | 114 | 3,34 | ,41 | ,03 | -0,310 | 0,75 |
| | аматьори | 29 | 3,33 | ,387 | ,07 | | |
| Широк вътрешен | професионалисти | 114 | 3,70 | ,57 | ,05 | 1,721 | 0,08 |
| | аматьори | 29 | 3,50 | ,51 | ,09 | | |
| Тесен ефективен | професионалисти | 114 | 4,10 | ,65 | ,06 | 0,970 | 0,33 |
| | аматьори | 29 | 3,97 | ,78 | ,14 | | |
| Претоварен външен | професионалисти | 114 | 2,03 | ,46 | ,04 | 0,376 | 0,70 |
| | аматьори | 29 | 1,99 | ,30 | ,05 | | |
| Претоварен вътрешен | професионалисти | 114 | 2,00 | ,47 | ,04 | -0,938 | 0,35 |
| | аматьори | 29 | 2,09 | ,41 | ,07 | | |
| Непълнен | професионалисти | 114 | 2,02 | ,45 | ,04 | -0,273 | 0,78 |

3.3. Анализ на резултатите от изследването на стиловете на вземане на решение

Сравнителния анализ на стиловете за вземане на решение по фактора пол не показва статистически значими различия между половете. Средните стойности и при двата стила са по-високи при жените (табл.6). Изследваните футболистки са от отбора на НСА, който е многократен шампион и участник в европейските турнири. Повечето момичета са и национални състезателки, т.е. за рамките на България се състезават във възможно най-добрия отбор.

Таблица 6. Резултати от сравнителния анализ на стиловете на вземане на решение по фактора пол

| Стил на вземане на решение | пол | N | Mean | SD | t | α |
|----------------------------|------|-----|-------|------|--------|----------|
| Индивидуална отговорност | мъже | 122 | 10,35 | 2,38 | -0,237 | 0,813 |
| | жени | 21 | 10,48 | 2,11 | | |
| Активност-решителност | мъже | 122 | 9,36 | 2,54 | -1,10 | 0,275 |
| | жени | 21 | 10,01 | 2,32 | | |

При мъжете конкуренцията между отборите и състезателите е значително по-голяма, има много повече текучество между отборите, несигурност за титулярно място.

Скалата активност-решителност е с най-високи средни стойности между 13 и 19 години и намалява с увеличение на възрастта. Разликите между възрастовите категории не са статистически значими, но може да ни насочат към определени допускания за развитието на фактора във възрастов план. При групата 30-40 год. се увеличава планирането, анализирането на ситуациите, което обаче е за сметка на спонтанността. Тези състезатели предпочитат изпитаните начини за действие, а не такива, които се вземат при недостиг на информация. Скалата индивидуална отговорност е със значими разлики по фактора възраст ($F = 2,251$, $\alpha = 0,04$) – табл.7. По-младите играчи предпочитат да изчакват и да се придържат към груповите решения. При по-големите все повече се изразява индивидуалността, желанието за изява. В нашето изследване по-големите на възраст състезатели са играли и повече време в елитния професионален футбол. Това не означава автоматично несъобразяване с отбора или групата, а по-скоро изява и оформяне на собствен стил на решения, типичен за състезателя и различен от този на останалите.

Таблица 7. Резултати от сравнителния анализ на стиловете на вземане на решение по фактора възрастова категория

| Стил | | N | M | SD | F | α |
|--------------------------|-------|-----|-------|------|-------|----------|
| Индивидуална отговорност | 13-19 | 63 | 10,13 | 2,21 | 2,251 | 0,04 |
| | 20-29 | 61 | 10,45 | 2,30 | | |
| | 30-40 | 16 | 11,13 | 2,64 | | |
| | Общо | 140 | 10,38 | 2,30 | | |
| Активност-решителност | 13-19 | 63 | 9,56 | 2,53 | 0,196 | 0,823 |
| | 20-29 | 61 | 9,44 | 2,67 | | |
| | 30-40 | 16 | 9,12 | 2,03 | | |
| | Общо | 140 | 9,46 | 2,53 | | |

Получените от нас резултати не показват статистически значими различия по фактора ниво на квалификация. Разликите в средните стойности не са достатъчни, за да се правят изводи за различия между професионалисти и аматьори. Тези резултати могат да служат като отправна точка да се потърсят причините защо професионалните футболисти не демонстрират по-добри показатели при вземането на решение. Очаква се те да са с много по-развити умения за бърза ориентация в игрова обстановка и за вземане на точно

решение. Анализът на данните показва, че е необходимо да се обърне специално внимание на този компонент и развитието му още в детско-юношеския спорт.

3.4. Анализ на резултатите от изследването на телик-парателик доминанта

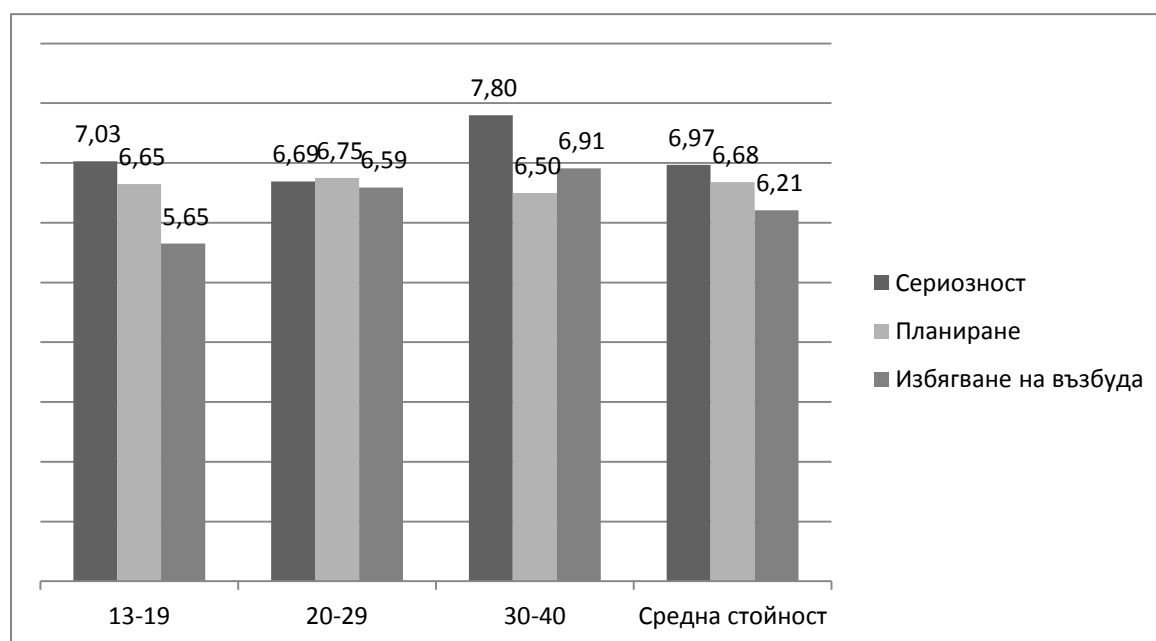
Сравнителният анализ по **пол** очертава **статистически значими разлики по скалите сериозност и планиране** (табл.8). По-високи стойности са установени при футболистите. Можем да допуснем, че ориентацията към дългосрочни и значими цели е по-изразена при мъжете. Организацията и перспективите в мъжкия футбол са много по-разнообразни, вариантите за кариерно развитие са далеч повече, включително и извън България. Това е предпоставка да се търси и планира по-голям период от състезателното развитие - от аматьорския футбол към професионалния и от българското първенство към чужбина. При жените отборите на високо ниво са значително по-малко, насоките за развитие са ограничени. Ориентацията и дългосрочното планиране са важни за развитието като цяло. Елитните играчи са с високи показатели по тези скали. Резултатите от методиката може да се съотнесат и към останалите сфери в живота на състезателите, способностите им за организация и превключване от тренировъчен към възстановителен режим и обратно.

Таблица 8. Резултати от сравнителния анализ по пол на скалите сериозност, планиране и избягване на възбуда

| Телик доминанта | пол | N | M | SD | F | α |
|-----------------------------|------------|----------|----------|-----------|----------|----------------------------|
| Сериозност | Мъже | 121 | 7,25 | 2,20 | 13,99 | 0,00 |
| | Жени | 21 | 5,27 | 2,49 | | |
| | Общо | 142 | 6,96 | 2,34 | | |
| Планиране | Мъже | 121 | 6,82 | 1,94 | 4,69 | 0,03 |
| | Жени | 21 | 5,83 | 1,85 | | |
| | Общо | 142 | 6,67 | 1,96 | | |
| Избягване на възбуда | Мъже | 121 | 6,18 | 1,96 | 0,123 | 0,72 |
| | Жени | 21 | 6,35 | 2,09 | | |
| | Общо | 142 | 6,21 | 1,97 | | |

Резултатите показват, че в настоящото изследване не се откриват разлики между отделните възрастови групи по отношение на организираност и търсене на дългосрочно удовлетворение.

Статистически значима разлика е налице по дименсията избягване на възбуда ($F = 4,760$, $\alpha = 0,01$) – фиг. 2. В категорията 30-40 години стойностите са най-високи. Може да допуснем, че причините за това са в натрупания житейски и професионален опит, повишения емоционален самоконтрол и цялостно развитие на личността. Оттам и тенденцията да се избягват ситуации, провокиращи високо ниво на активация и възбуда, предпочитанието към по-добре планирани и обмислени дейности, включително добре подреден тактически и игрови план. В категориите 13-19 и 20-29 години избягването на възбуда е с по-ниски стойности. Първият от двата периода се характеризира с бурно емоционално и социално развитие, предпочитание към силни усещания и дейности, отключващи по-високо ниво на активация на ЦНС. В този смисъл получените резултати кореспондират с предварителните хипотези и с тенденциите в изследванията до този момент. Предпочитанието за преживяване на събития с по-високо равнище на активация намалява с увеличаване на възрастта.



Фиг. 2. Средни стойности на скалите сериозност, планиране и избягване на възбуда при различните възрастови категории.

3.5. Анализ на резултатите от изследването на игровата ефективност

Оценката на игровата ефективност е на базата на седем критерия – способността да се прогнозира развитието на игровата ситуация, ефективността на подаванията и отиграванията, изпълнение на тактическите указания, концентрация по време на игра, активност в игровите действия, съобразяване с колективната игра и превключване между отделните фази на играта. Оценката се осъществяваше отделно за всеки един от седемте айтема на методиката, чрез петстепенна скала.

Сравнителният анализ по пол показва статистически значими разлики в полза на футболистките – табл. 9. Изследваните състезателки са предимно от най-добрия в България клубен отбор, този на НСА. Спортно-техническата и физическата им подготовка са на много високо ниво, което от друга страна снижава вариантите на реалната им конкуренция. В тази посока може да търсим една от причините за по-високо оценената им игрова ефективност. Освен това изследваните футболистки са участнички на ниво шампионска лига, докато от оценяваните мъже няма футболист, участвал в мачове от такъв ранг.

Таблица 9. Резултати от сравнителния анализ на игровата ефективност по пол.

| | Пол | N | M | SD | SEM | t | α |
|--------------------|------------|----------|----------|-----------|------------|----------|----------|
| Игрова ефективност | Мъже | 70 | 4,02 | 1,00 | ,12 | -2,90 | 0,04 |
| | Жени | 21 | 4,73 | ,89 | ,19 | | |

Анализът на игровата ефективност включва само състезателите от изследваните отбори. Останалите, които попълваха тестовата батерия индивидуално, не са оценявани по показателя игрова ефективност

Статистически значими различия на игровата ефективност се установяват по фактора професионален спортен стаж (табл.10). Увеличащият се спортен стаж е свързан и с по-високи показатели на игровата ефективност. Такъв резултат е в рамките на очакваното. Развитието на един състезател е свързано с повече мачове, натрупан опит и адаптация към състезателния и тренировъчен процес. Това е причината игровата

ефективност да се покачва – усвояване на тактически и технически елементи, справяне с предстартовата треска.

Таблица 10. Резултати от сравнителния анализ на игровата ефективност по игрови стаж

| | N | M | SD | Minimum | Maximum | t | α |
|-------|----|------|------|---------|---------|------|----------|
| 1-5 | 38 | 4,00 | ,78 | 2,57 | 5,00 | 2,78 | 0,04 |
| 6-24 | 23 | 4,56 | 1,39 | ,00 | 5,29 | | |
| Total | 91 | 4,15 | 1,02 | ,00 | 5,86 | | |

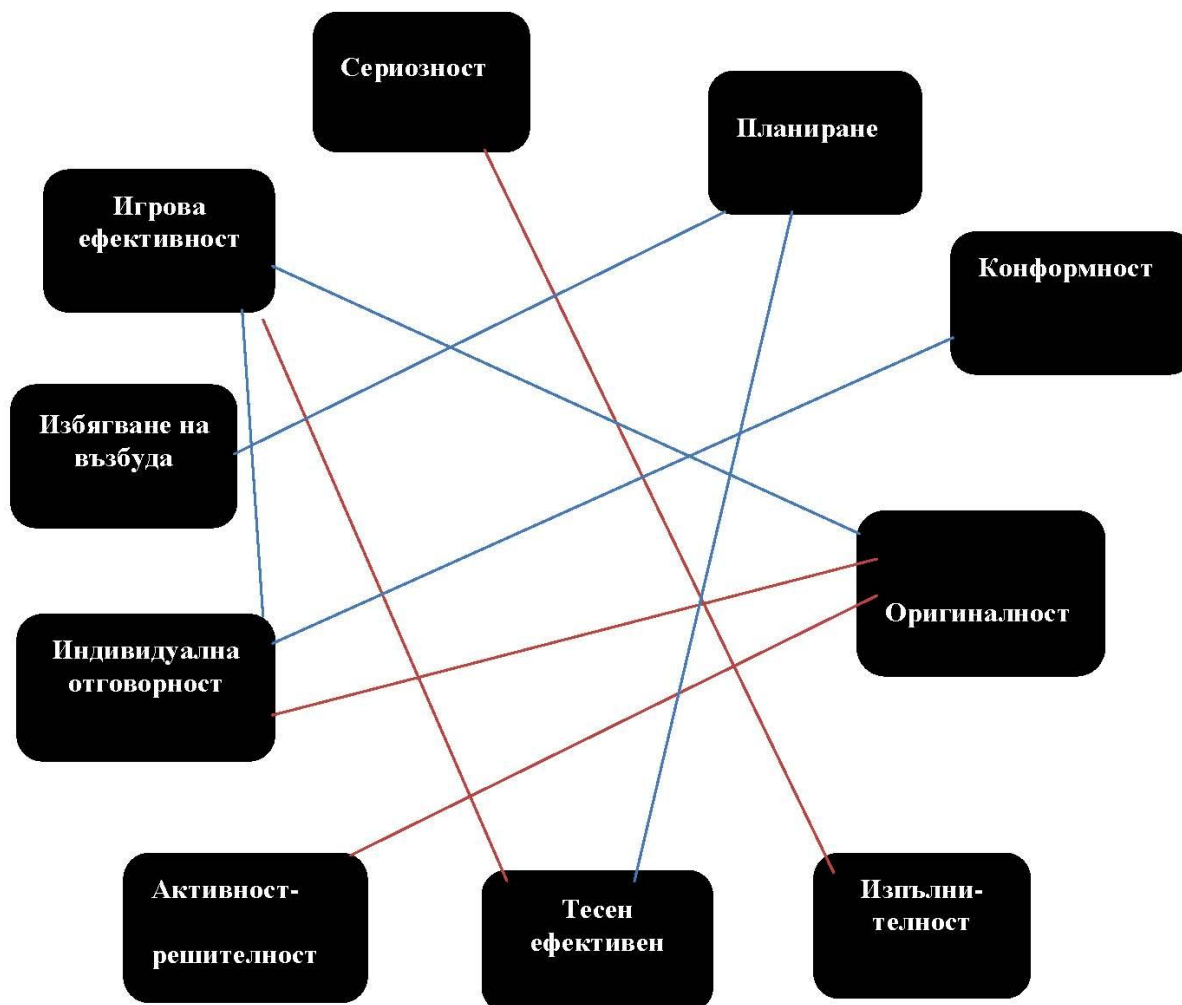
3.6. Резултати от корелационния анализ на изследваните показатели

Резултатите от корелационния анализ на данните за различните изследвани стилове и игровата ефективност разкриват определени взаимовръзки - фиг. 3. Налице са значими зависимости между игровата ефективност и тесният ефективен стил на внимание ($r = ,534$, $\alpha = ,001$). Тази корелация показва, че развитието на стиловете би дало като резултат по-висока игрова ефективност.

Активност-решителност е в умерена корелация ($r = ,368$, $\alpha = ,001$) с оригиналност. Двата изследвани показателя са свързани с творческо мислене и вземане на решение.

Стиловете изпълнителност и сериозност са в значима корелация ($r = ,534$, $\alpha = ,003$). Изпълняването на указания и сериозността вървят заедно, според данните от нашето изследване.

Значима корелация ($r = ,585$, $\alpha = ,004$) се наблюдава и при показателите индивидуална отговорност и оригиналност. Автономността като мислене и поведение води до предпочитане на креативно мислене и независимо вземане на решение.



Фиг. 3. Корелационни зависимости между показателите конформност, оригиналност, изпълнителност, активност-решителност, индивидуална отговорност и игрова ефективност (експертна оценка).

3.7. Анализ на резултатите от регресионния анализ

Водещият стил на внимание е тесен ефективен фокус. Този стил е с най-високи средни стойности в нашето изследване. За да установим влиянието на скалите сериозност и оригиналност върху този стил, приложихме регресионен анализ. **Данните показват, че ефективният фокус на внимание е детерминиран и повлиян от сериозността** ($\beta = ,294$, $\alpha = ,003$) и планирането ($\beta = ,274$, $\alpha = ,003$) – табл. 11. Коефициентът на множествена детерминация R^2 е 0,563, което означава, че 56% от вариациите на зависимата променлива може да се обяснят с промените в двете независими променливи. Стилите на сериозност и планиране влияят положително върху ефективността на тесния фокус на

внимание. Двата са свързани с постоянство в тренировъчния процес, професионално отношение към тренировки и мачове, което дава резултат в ефективно развитие на стил на внимание, свързан с висока игрова ефективност.

Таблица 11. Влияние на скалите сериозност и планиране върху тесния ефективен стил на внимание

| Скала | β | α | R2 |
|------------|---------|----------|-------|
| Сериозност | 0,294 | 0,003 | 0,563 |
| Планиране | 0,274 | 0,003 | 0,563 |

Активност-решителност и индивидуална отговорност също оказват влияние върху игровата ефективност - табл. 12. Регресионният анализ показва значима детерминация на ефективността от активността ($\beta = ,413$, $\alpha = ,002$), R2 е 0,443. Другата скала от тази методика не показва статистическа значимост във влиянието си върху игровата ефективност ($\beta = ,143$, $\alpha = ,223$).

Таблица 12. Влияние на стиловете на вземане на решение върху игровата ефективност

| Скала | β | α | R2 |
|--------------------------|---------|----------|-------|
| Активност-решителност | 0,413 | 0,002 | 0,443 |
| Индивидуална отговорност | 0,143 | 0,223 | 0,443 |

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ:

ИЗВОДИ:

Направеният теоретичен анализ и получените резултати от изследването ни дават основание да направим следните изводи:

1. *Водещи стилове при футболистите са:*
 - **Оригиналност** - значими различия по фактора ниво на квалификация са установени по отношение на когнитивния стил оригиналност. Останалите стилове не се различават според нивото на квалификация.
 - Стилът на вземане на решение **индивидуална отговорност** е с по-високи стойности от активност-решителност.
 - Водещият стил на внимание е **тесен ефективен**.
 - Изброените стилове оформят своеобразен **профил** на състезателите.
2. Установено е значимо влияние на **стиловете широк външен, широк вътрешен и тесен ефективен върху игровата ефективност**.
 - Силовете на **сериозност и планиране** влияят **положително върху ефективността на тесния фокус на внимание**.
3. Резултатите разкриват **значимо влияние на възрастта върху когнитивните стилове конформност и изпълнителност** – тенденция да намаляват с увеличение на възрастта. Налице е тенденция за по-голяма автономност и независимост по отношение на вземането на решение с напредване на възрастта и спортния стаж.
4. Установени са **значими различия по пол** по отношение на игровата ефективност в полза на жените.
 - Силовете на внимание, **свързани с висока игрова ефективност** са по-силно изразени при мъжете.
 - Силовете сериозност и планиране са по-изразени при мъжете, в сравнение с футболистките.
 - Не се наблюдават статистически значими различия на игровата ефективност по пост.
 - Според резултатите от нашето изследване ефективността не се влияе от останалите параметри – възраст, стаж, квалификация.

5. Не се потвърди предварителната ни хипотеза за наличие на различия на стиловете и игровата ефективност по игрови пост.
6. Стилът сериозност **влиеяе значимо** върху тесния ефективен стил на внимание.
7. Игровата ефективност е **най-силно повлияна** от активността и индивидуалната отговорност, а също така от сериозността и планирането.

ПРЕПОРЪКИ:

На основата на получените резултати от проведеното изследване и обобщените изводи можем да отправим следните препоръки:

1. Да се **стимулира целенасочено** в тренировъчния процес развитието на когнитивните стилове и стиловете на внимание, влияещи полжително върху игровата ефективност.
2. Да се **стимулира развитието на** планирането, сериозността и изпълнителността, с което да се повлияе върху подобряване на игровата ефективност.
3. Да се вземат предвид факторите пол, възраст, професионален стаж при развитието и усъвършенстването на когнитивните стилове, **да се разработят специфични за всяка възраст** методи на въздействие.
4. Специалистите в областта на психологията и футбола да координират действията си за изграждане на специфични методи за психично въздействие, с помощта на които да създадат условия за стимулиране на развитието на положително влияещите стилове на внимание и вземане на решение, като по този начин създадат предпоставки за подобряване нивото на игрова ефективност.
5. Да се стимулира автономността и индивидуалността у състезателите с цел **развитие на самостоятелността и оригиналността на решенията.**

Справка

за научните приноси на дисертационния труд

1. Извършено е мащабно за рамките на българския футбол комплексно изследване със 144 състезатели, което обхваща представители на двата пола, различни възрастови групи и играчи с различно класиране и ниво на квалификация.

2. Изведени са три водещи стила при футболистите – оригиналност (когнитивен стил), активност-решителност (стил на вземане на решение) и тесен ефективен (стил на внимание). Установено е положителното влияние на стиловете широк външен, широк вътрешен и тесен ефективен върху игровата ефективност. Установено е, че игровата ефективност е най-силно повлияна от активността и индивидуалната отговорност, а също така от сериозността и планирането.

3. Адаптирана е методика за изследване стиловете на внимание. Разработена е специално за целите на изследването скала за оценка на игровата ефективност на състезателите (попълван от треньорите).

4. Изследвани и анализирани са психични параметри, които не са били обект на проучване в областта на футбола в България – когнитивни стилове, стилове на внимание, стилове на вземане на решение.

Списък на публикациите по темата на дисертационния труд:

Иванов, И., Сравнителен анализ на стиловете на внимание при елитни състезатели по футбол, Личност, мотивация, спорт, Т. 21, 5 НСА, ПРЕС, 2017, С. 50-56.

Иванов, И., Влияние на вниманието върху емоционалните процеси в спорта, Личност, мотивация, спорт, Т. 19, НСА, ПРЕС, 2014, С. 54-61.

Мадански, М., **Иванов, И.**, Когнитивни стилове, стилове на внимание и игрова ефективност при състезатели по футбол, Спорт и наука, брой 1/2016, Зона Арт Принт ЕООД, С. 36-43.